

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ПРИБЕГА ДАР'Я АНАТОЛІЙВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри
міжнародних відносин і зовнішньої
політики,
д.е.н., доцент
_____ В.В. Лимар
«_____» _____ 2022 р.

**СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ**

Спеціальність 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії

Кваліфікаційна (бакалаврська) робота

Керівник:
Фротвейт Марина Миколаївна,
доктор політичних наук, професор

Оцінка: ____ / ____ / ____

(бали за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____

(підпис)

Вінниця – 2022

Анотація

В даній роботі розглядається та аналізується перспектива співпраці України з Європейським союзом, оскільки на сьогодні дане дослідження є, як ніколи актуальним.

Розглядаються проблеми європейської політики, які стають проблемами двосторонніх відносин ЄС і України. Виділено вивчення фактора впливу європейської політики на формування в Україні принципів співробітництва з інтеграційними і військовими структурами, що сусідять з Україною, і реалізація їх на практиці. Окреслено стратегічну невизначеність України, визначено прогрес процесу інтеграції України та ЄС. Також представлено особливості зіткнення європейської політики зі спробами реінтеграції на пострадянському просторі. Було розглянуто вплив існування ЄС, НАТО і сусідство з їхніми країнами-членами на зміст внутрішньополітичного процесу на Україні і фактор вибудовування її відносин з ЄС. Дослідження завершується наданням низки рекомендацій щодо співпраці в кожній проблемній сфері.

Ключові слова: об'єднання інтересів, перспективна співпраці, еволюція, двосторонні відносини, інтереси по зближенню, перспективи розвитку.

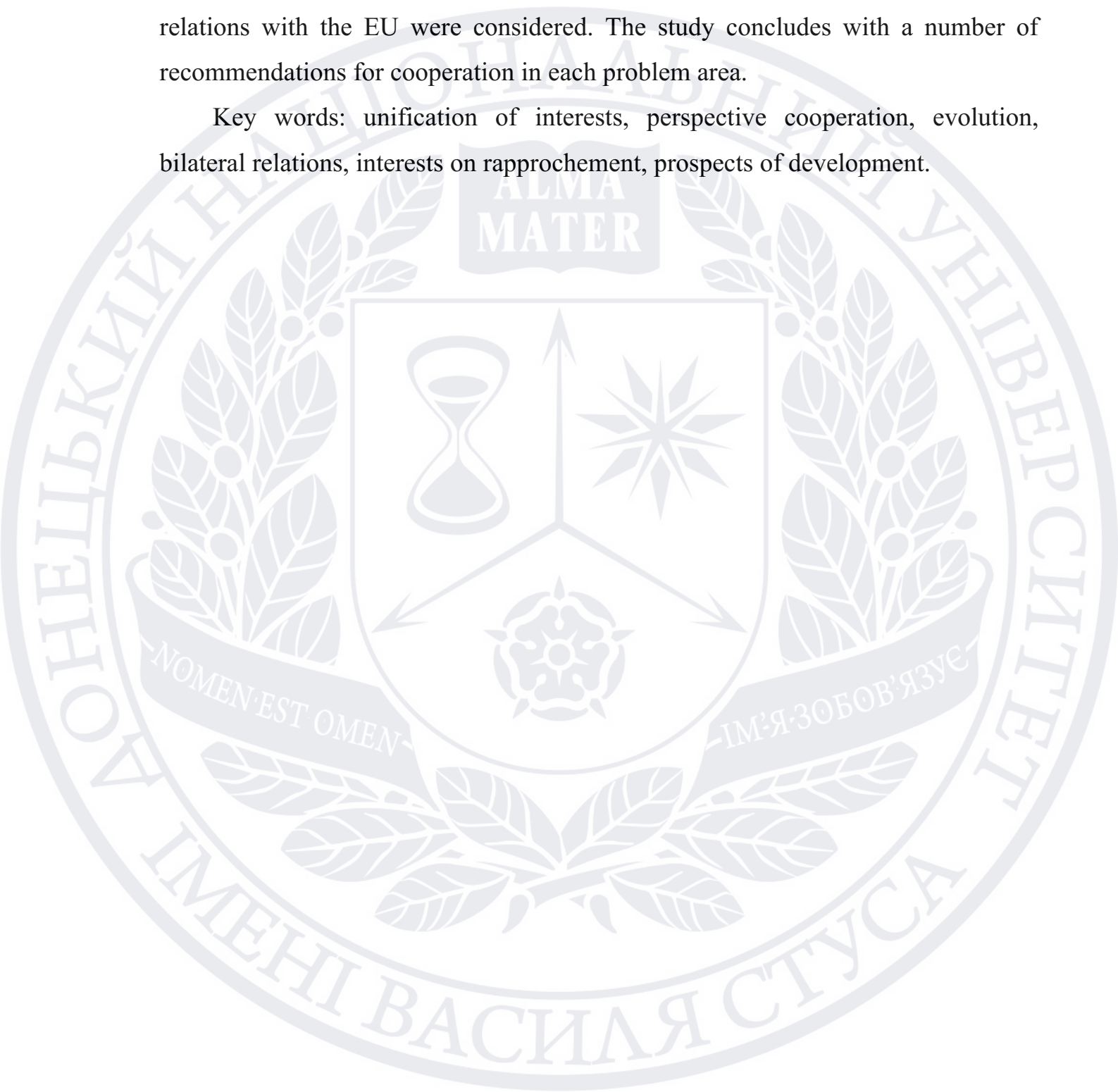
Annotation

This paper examines and analyzes the prospects of Ukraine's cooperation with the European Union, as today this study is more relevant than ever.

The problems of European policy, which are becoming problems of bilateral relations between the EU and Ukraine, are considered. The study of the factor of influence of the European policy on formation in Ukraine of principles of cooperation with integration and military structures, the neighbors with Ukraine, and their realization in practice is allocated. The strategic uncertainty of Ukraine is outlined, the progress of the process of integration of Ukraine and the EU is determined. The peculiarities of the collision of European policy with attempts to

reintegrate in the post-Soviet space are also presented. The influence of the existence of the EU, NATO and the neighborhood with their member countries on the content of the internal political process in Ukraine and the factor of building its relations with the EU were considered. The study concludes with a number of recommendations for cooperation in each problem area.

Key words: unification of interests, perspective cooperation, evolution, bilateral relations, interests on rapprochement, prospects of development.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СПІВПРАЦІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС.....	9
1.1. Зародження взаємин України та ЄС: передумови та виклики.....	9
1.2. Договірне регулювання співпраці ЄС та України.....	15
РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В СТОРОНУ ЄС	23
2.1. Сучасний стан зовнішньої політики України (Євроінтеграція).....	23
2.2. Цілі, пріоритети та інтереси України по зближенню з ЄС	31
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З ЄС	39
3.1. Проблемність та вигідність співпраці України з ЄС: аналітичний аспект	39
3.2. Перспективи подальшого розвитку взаємовідносин між Україною та ЄС	47
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	54

ВСТУП

Актуальність теми. Європейський союз (далі – ЄС) – міжнародна організація, яка створена задля об'єднання політичних та економічних інтересів держав Європи з метою прийняття спільних рішень з найбільш важливих питань для їх уніфікації. На сучасному етапі його розвитку в складі союзу перебуває 27 держав. Стандартизована система законодавства дозволяє налагодити однакове застосування правил у сфері торгівлі, економіці, політиці тощо.

ЄС, як і будь-який інший союз, для більш серйозного панування має нарощувати свою міць шляхом приєднання інших країн до своїх меж. Проте, ми добре знаємо, що шлях вступу в члени ЄС не є простим та іноді триває кілька років. Для того, щоб стати членом ЄС, держава має налагодити свої економічні показники, мати тверде підґрунтя законодавчого регулювання, прирівняти умови проживання громадян до таких, як і в ЄС. Відтак розуміємо, що для участі в складі ЄС держава спочатку має суттєво модифікувати всі сфери, забезпечити стабільність в економіці, вирішити питання корупції, захисту прав людини і громадянина, а це все суттєва робота.

Європейська політика робить істотний вплив на Україну. Під європейською політикою в роботі розуміється сукупність зовнішньої активності багатосторонніх інституційних акторів, насамперед ЄС, НАТО, Ради Європи та ОБСЄ і національних держав, активність яких реалізується в значній мірі за допомогою тих інститутів. Безпосереднє сусідство ЄС і НАТО з європейськими країнами пострадянського простору зачіпає інтереси і України, що мають глибокі історичні, економічні та культурні зв'язки, і стає все більш важливим зовнішнім фактором розвитку двосторонніх відносин.

Проблеми європейської політики стають проблемами двосторонніх відносин ЄС і України. Зовнішня політика України все більшою мірою сконцентрована на вирішенні актуальних, загальних для обох європейських

проблем. Архітектура політичних і військових альянсів, європейська інтеграція, питання енергетичної політики все більше впливають на взаємовідносини України з ЄС.

Варто підкреслити, що політичний вплив євроатлантичних організацій і їх окремих країн - членів має суттєвий вплив на розвиток України. Відносно України зафіксована прихильність раніше наміру про нарощування її співпраці з НАТО. Все це показує, що питання про зовнішньополітичне позиціонуванні України і далі буде одним з актуальних питань як європейської політики нашої держави, так і російсько-українських відносин. Динаміка розвитку вищевказаних проблем і адекватну відповідь на них займають важливе місце у зовнішній політиці України, що підтверджується в Концепції зовнішньої політики.

Саме тому вивчення фактора впливу європейської політики на формування в Україні принципів співробітництва з інтеграційними і військовими структурами, що сусідять з Україною, і реалізація їх на практиці мають важливе теоретичне і практичне значення.

Ступінь наукової розробленості теми. При опрацюванні теми дослідження було виявлено, що питання функціонування та здійснення політики ЄС досить розгорнуто викладене у працях як вітчизняних, так і закордонних науковців. Проте варто відзначити, що ЄС вивчалось не досить обширно та має більш вузьке направлення. В Україні цікаві наукові доробки викладені: Г. Немирею, Р. Шпек, О. Квальовою, Г. Яворською, В. Копійкою, О. Білан, В. Посельським, О. Дергачовим, Д. Лікарчук тощо. До зарубіжних авторів, що висвітлювали цю тему можна віднести: К. Фрезер, К. Маріс, Д. Міхель, П. П'єрсон тощо.

Мета дослідження полягає в тому, щоб виявити ступінь і форми впливу європейської політики на політику України.

Завдання дослідження:

– виявити і проаналізувати основні чинники розвитку відносин ЄС та України і оцінити їх значення для конкретних сфер взаємодії;

- визначити зовнішньополітичне позиціонування ЄС та України і місце європейської політики в їхніх взаєминах;
- дослідити механізми впливу ЄС на Україну;
- вивчити особливості зіткнення європейської політики зі спробами реінтеграції на пострадянському просторі;
- проаналізувати процес еволюції політичної культури і принципів зовнішньої політики України під впливом дії європейських країн і організацій.

Об'єктом дослідження є діяльність багатосторонніх інститутів і держав ЄС і їх вплив на стан зовнішньополітичного курсу України.

Предметом дослідження виступає динаміка відносин ЄС і України в контексті зростаючого впливу зовнішнього фактора – європейської політики.

Теоретичне/практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання досліджених науково-методичних засад для подальшої розробки та аналізу проблематики співробітництва між Україною та ЄС.

Методологія дослідження. При здійсненні теоретичного дослідження обраної теми нами застосовувалися наступні методи загальнонаукового пізнання: діалектичний метод, метод узагальнення. Крім того, були використані сучасні методи наукового пізнання, зокрема: аналіз дискурсу іноземних та вітчизняних науковців з питань співпраці України та ЄС; нормативно-догматичний метод дав можливість розкрити інтеграційні стратегії розширення ЄС, метод міжнародно-правового аналізу та синтезу застосовувався при дослідженні правової основи функціонування ЄС та можливості перспективної співпраці з Україною.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що робиться спроба комплексного розгляду впливу основних проблем європейської політики на Україну, найважливішим партнером в європейській частині пострадянського простору. Також зроблена спроба оцінити вплив двосторонніх відносин на

явища регіонального порядку, а також дати аналіз перспектив еволюції взаємин ЄС і України в загальноконтинентальній динаміці.

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дослідження складає 57 сторінок, список використаних джерел містить 51 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СПІВПРАЦІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

1.1. Зародження взаємин України та ЄС: передумови та виклики

Відносини між Україною та Європейським Союзом були започатковані в грудні 1991 року, коли Міністр закордонних справ Нідерландів, як представник головної в ЄС країни, у своєму листі від імені Європейського Союзу офіційно визнав незалежність України. У подальшому стратегічний курс України на європейську інтеграцію був підтверджений та розвинутий у Стратегії інтеграції України до ЄС, яку схвалено 11 червня 1998 року, та Програмі інтеграції України до ЄС, схваленій 14 вересня 2000 року. В ній була проголошена довготермінова стратегічна мета – європейська інтеграція України [12].

Відповідно до статті 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» однією з основоположних засад зовнішньої політики України є забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в ЄС.

5 березня 2007 року Україна та ЄС розпочали переговорний процес щодо укладення нової угоди між Україною та ЄС.

9 вересня 2008 року на Паризькому саміті Україна та ЄС досягли політичної домовленості про укладення майбутньої угоди в форматі Угоди про асоціацію, яка будуватиметься на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції [12].

Відповідно до домовленостей, досягнутих в ході Паризького саміту Україна – ЄС, у 2009 року сторонами був розроблений та схвалений Порядок денний асоціації, який замінив План дій Україна – ЄС та поставив собі за мету слугувати орієнтиром для проведення реформ в Україні у процесі підготовки імплементації майбутньої Угоди про асоціацію.

На 15-му Саміті Україна – ЄС в Києві 19 грудня 2011 року переговори по майбутній Угоді про асоціацію завершилися, а 30 березня 2012 року текст майбутньої Угоди був парафований главами переговорних команд України та ЄС.

Україна завершила до кінця 2011 р. переговори з ЄС щодо угоди про поглиблену зону вільної торгівлі і парафувала його в 2012 р.. З 2010 р. тривали переговори щодо двостороннього плану про підготовку до запровадження безвізового режиму. І ось вже в 2017 році в Україні таки його запровадили [12].

Отже, реалізуючи свою стратегію європейської регіональної інтеграції, Україна стала «східним партнером» ЄС на невизначено тривалий термін, без очевидної перспективи членства в Євросоюзі. Підписана угода про поглиблену зону вільної торгівлі з ЄС не принесла очікуваного розширення українського експорту на європейському напрямку [19, с.11]. Багатьом в країні стало очевидно, що європейський геополітичний вибір еліти все більше суперечить економічним інтересам країни. Період після світової кризи особливо чітко показав неспроможність односторонньої орієнтації на Європу, яка переживає не найкращі часи, але і підтримувати горезвісну «багатовекторність» стає все важче, так як на пострадянському просторі почалися процеси реальної інтеграції в багатосторонньому форматі.

Програма економічних реформ України на 2010-2014 роки, опублікована на сайті глави держави, передбачала виділення газотранспортної системи (ГТС) і підземних сховищ газу (ПСГ), які управлялися дочірнім підприємством держконцерну « Нафтогаз України», в незалежну від НАК державну компанію. Передбачалося забезпечити рівний доступ до магістральної транспортної мережі України для сторонніх організацій, а газорозподільні мережі передати в довгострокову експлуатацію або приватизувати із збереженням держрегулювання тарифів [20].

Крім того, в програмі планувалося скасування пільгових цін на газ для окремих галузей, введення єдиних цін на природний газ усередині окремих

категорій користувачів, а тарифи на транспортування, зберігання і збут повинні покривати всі витрати, включаючи інвестиційну складову. Нарешті, була зафіксована скасування регулювання цін на газ власного видобутку, який підприємства продають «Нафтогазу України», а той поставляє населенню.

Взаємодія України з ЄС в газовій сфері полегшується тим, що країна підписала Енергетичну хартію [36, с.38]. У щорічному Посланні Президента України 2011р. підкреслювалося, що енергетична безпека є загальним стратегічним інтересом для України, Євросоюзу та Росії. «З огляду на необхідність пошуку балансу економічних інтересів усіх сторін України, треба запропонувати форми розширення співробітництва з Росією та ЄС, які передбачають залучення європейських російських капіталів в модернізацію і розвиток української газотранспортної системи (ГТС)», – йдеться в посланні [20].

Кризові події кінця 2013 – поч. 2014 рр. в Україні, а саме: Євромайдан, зміна влади, військова агресія Росії, зумовили появу ряду нових тенденцій в соціально-політичному житті держави і принципово змінили акценти у внутрішній і зовнішній політиці на користь євроінтеграційного вектора. На сьогоднішній день питання європейського вибору України фактично вже не є дискусійним, а розглядається в основному з точки зору термінів, тимчасових можливостей, умов рішення і аналізу його значення для країни [26].

В умовах глибокої суспільно-політичної та економічної кризи і загострення відносин офіційного Києва з Російською Федерацією (РФ), Європейський Союз (ЄС) продемонстрував солідарність з Україною і прагненням розвивати подальші відносини з нею. Перераховані вище події, що відбулися з часу Вільнюського саміту Східного партнерства у листопаді 2013 року, змінили як європейську архітектуру безпеки і співробітництва, так і відносини між Україною і Євросоюзом [30].

28-29 листопада 2013 року в Вільнюсі відбувся саміт «Східного партнерства» ЄС, в якому взяла участь і українська делегація на чолі з

тодішнім президентом В. Януковичем. Саме події, пов'язані з Вільнюським самітом, несподіваним призупиненням курсу на євроінтеграцію, розпорядженням КМУ і непідписанням Угоди про асоціацію можна вважати переломним моментом у відносинах Україна – ЄС [39, с.58].

Результат Вільнюського саміту став настільки ж несподіваним, наскільки і закономірним. Несподіваним він став через серйозну налаштованість на досягнення анонсованого результату, яка так часто і голосно декларувалася. Оскільки розрахунки головних учасників спочатку базувалися на сумнівних і малореалістичних уявленнях про мотиви поведінки один одного, посилені відповідною взаємною риторикою, що сформувало завищені очікування [44].

Такі події свідчили про кардинальні зміни зовнішньополітичного курсу України. Українська влада не просто відмовилася від європейської інтеграції, а здійснила повний розворот в бік Москви. Крім зміни зовнішньополітичних пріоритетів, непідписання Угоди про асоціацію зумовило і внутрішньополітичну кризу в Україні. Саме рішення призупинити підготовку до підписання Угоди викликало потужні мирні громадянські протести (так званий Євромайдан), які в кінцевому розрахунку завершилися позбавленням влади президента В. Януковича, формуванням проєвропейської більшості в парламенті і призначенням нового уряду на чолі з Прем'єр-міністром А. Яценюком [44].

Нова влада відновила курс України на євроінтеграцію і 13 березня 2014 року прийняла Постанову про підтвердження курсу України на інтеграцію в Європейський Союз і першочергові заходи в цьому напрямку. Вже 21 березня 2014 р. в Брюсселі під час позачергового саміту відбулася церемонія підписання політичної частини Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, що підкреслило сильну підтримку ЄС України в складні для країни часи. З українського боку політичні положення Угоди про асоціацію підписав Прем'єр-міністр України А. Яценюк. З боку Європейського Союзу – керівництво інститутів ЄС і глави держав або урядів

держав-членів ЄС. А 27 червня 2014 р. після президентських виборів в Україні, главами держав або урядів Європейського Союзу та новообраним Президентом України П. Порошенком була підписана і економічна частина угоди [51, с.46].

Євроінтеграція була основоположною складовою передвиборної програми П. Порошенка. Важливість євроінтеграції визначається і в Коаліційній угоді проєвропейської більшості у Верховній Раді Україна, сформованій за результатами виборів 26 жовтня 2014 р. Так, в преамбулі коаліційної угоди йдеться, що «Основою реформ стане реалізація Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом» [1].

Заявлені в коаліційній угоді принципи реформування більшості галузей демонструють присутність у новій парламентській більшості концептуального бачення трансформації України в сучасну європейську державу. Втім, діяльність нової української влади в напрямі євроінтеграції залишає подвійні відчуття: з одного боку – проєвропейський президент, уряд і парламент, амбітна коаліційна угода. З іншого – відсутність реальних реформ і вагомих зрушень по задекларованим напрямкам зближення з ЄС [15, с.44].

Українське керівництво зробило сотні політичних заяв про відданість європейським цінностям і незмінності євроінтеграційного курсу України. Однак, важлива не політична риторика про європейськість України, а практичні справи: в політичній, торговельно-економічній сферах, галузевому або гуманітарному співробітництву. А тому слід реально оцінити досягнення і проблеми української влади на євроінтеграційному шляху.

Завдання інтеграції України в ЄС реалізується сьогодні в форматі Угоди про асоціацію. Підписання і синхронна ратифікація Верховною Радою України і Європейським парламентом 16 вересня 2014 р. цієї Угоди стали першими реальними практичними кроками на шляху до досягнення поставленої Президентом України у своїй стратегії – 2020 року, мети –

формування основних передумов, необхідних для набуття Україною членства в Європейському Союзі.

Угода про асоціацію була не тільки основою подальшого розвитку двосторонніх відносин між Україною та ЄС на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції, зміцнення політичного діалогу, імплементації стандартів, норм і регламентів ЄС, посилення двосторонньої співпраці. Україна розглядає реалізацію асоціації як основу для системних внутрішніх політичних і соціально-економічних реформ, в т.ч. гармонізації законодавства України до законодавства ЄС та створення єдиного нормативного простору в більшості секторів економіки і суспільного життя України. Затвердженим 17 вересня 2014 р. Кабінетом Міністрів України Планом заходів з імплементації Угоди про асоціації на 2014-2017 роки передбачено близько 490 коротко- і середньострокових завдань у всіх сферах співробітництва між Україною та ЄС, визначених Угодою [24].

Однак концептуального бачення цілей мало, потрібні конкретні кроки з реформування, причому негайні, адже Україна фактично балансує на межі дефолту, зростає невдоволення як власного населення, так і західних лідерів, які все частіше нагадують українській владі, що пора, нарешті, починати реформи і боротися проти корупції. До вже реалізованих на сьогодні завдань в сфері імплементації Угоди про асоціацію можна віднести:

- розвиток механізму координації державної політики в сфері європейської інтеграції (створений Урядовий офіс по питанням європейської інтеграції у структурі Секретаріату Кабінету Міністрів України; введені посади заступників міністрів з питань європейської інтеграції);
- створення Ради асоціації – ключового двостороннього органу, перше засідання якого відбулося 15 грудня 2014 року в Брюсселі, в завдання якого входить контроль і моніторинг застосування і виконання Угоди;
- створення Парламентського комітету асоціації Україна – ЄС – форуму обміну думками між депутатами Верховної Ради України та Європейського Парламенту;

– прийняття Радою асоціації Україна – ЄС 16 березня 2015 р. оновленого Порядку денного асоціації, який є практичним інструментом досягнення спільних цілей політичної асоціації та економічної інтеграції.

Політичну частину Угоди про асоціацію було підписано 21 березня 2014 року, економічну частину – 27 червня 2014 року. 16 вересня 2014 року Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. З 1 листопада 2014 року здійснювалося її тимчасове застосування [28, с.118].

Повністю Угода про асоціацію між Україною та ЄС набула чинності 1 вересня 2017 року. Це міжнародно-правовий документ, який на договірно-правовому рівні закріплює перехід відносин між Україною та ЄС від партнерства та співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції.

1.2. Договірне регулювання співпраці ЄС та України

Спочатку під європеїзацією як історичним феноменом розуміли «експорт» європейської влади і соціальних норм: імперський контроль, інституційну організацію і практики, соціальні і культурні традиції, цінності та поведінку. Термін «європеїзація» використовується істориками, щоб описати експорт культурних норм і зразків. Імперський досвід Великобританії, Франції, Іспанії та Португалії включав поширення європейських норм і традицій в колоніях. Такий підхід широко поширений і у вітчизняній науковій літературі, в якій європеїзація сприймається або як один з варіантів модернізації і вестернізації «зверху», або як процес усвідомленого сприйняття країнами європейських норм і правил [37, с.41].

В українській науці інтерес до вивчення процесу європеїзації не оформили в самостійний напрямок, дослідники обмежуються вивченням концепцій і поглядів зарубіжних вчених, не заглиблюючись в аналіз окремих сторін процесу європеїзації. Тим часом за кордоном накопичено значний

досвід у вивченні не тільки загального процесу європеїзації, а й його особливостей в окремих сферах діяльності держав-учасниць Європейського союзу.

Починаючи зі спроби британського політолога Р. Ладреча на початку 1990-х рр. вивчити вплив європеїзації на внутрішню політику Франції, коло питань, які привернули увагу дослідників європеїзації, значно розширилося. Попри всю різноманітність підходів багато авторів мають на увазі під поняттям «європеїзація» виникнення, поширення і інституціоналізацію формальних та неформальних правил і процедур, політичних парадигм і стилів, переконань і норм, які спочатку визначаються і консолідуються на рівні політичного процесу ЄС, а потім інкорпорується в політику на національному рівні [42, с.16].

Застосування поняття допомагає досліджувати вплив ЄС на національні уряди, пояснити процес прийняття рішень ЄС і природу взаємин між європейським (наднаціональним) і національним рівнями влади. Разом з тим було б спрощенням зводити плюралізм наукових шкіл європеїзації до двох підходів: «висхідного» (bottom-up), коли формування загальноєвропейських норм відбувається в результаті їх узгодження державами-учасницями ЄС, і «низхідному» (top-down), коли принципи і правила, затверджені наднаціональними інститутами, передаються на національний рівень.

Сінгапурський професор Рубен він виділив п'ять основних шкіл, предметом аналізу яких був феномен європеїзації. Європеїзацію досліджували:

- 1) як національну адаптацію (напрямок змін «зверху вниз» – з наднаціонального на національний рівень),
- 2) як проекцію національної політики (зміни «знизу вгору» і горизонтально, передача влади на наднаціональний рівень),
- 3) як реконструкцію ідентичності (зміни «зверху вниз», соціалізація еліти),

4) як модернізацію (зміни «зверху вниз», демократизація, «вестернізація»);

5) як політичний ізоморфізм (зміни «знизу вгору» і горизонтально, емуляція і трансфер політики) [46, с.139].

При всіх відмінностях у підходах дослідники фокусуються на двох рівнях – національному, на якому відбувається переорієнтація національної політики до такої міри, що політичний та економічний розвиток ЄС стає частиною організаційної логіки національної політики, і наднаціональному, де створюються і розвиваються європейські управлінські структури. Ми схильні погодитися з В.В. Копійка, що європеїзацію варто розглядати в якості рамкової концепції, яка пов'язує на основі взаємності внутрішні і зовнішні аспекти розвитку європейської інтеграції. Якщо думати, що європеїзація є «рідною дитиною інтеграції ЄС», то її історія пов'язана з історією європейської інтеграції [16, с.34].

Витоки європеїзації національної зовнішньої політики виявляються в процесі становлення і розвитку зовнішньої політики ЄС, який пройшов кілька етапів: від провалу Європейського оборонного співтовариства і Європейського політичного співтовариства в середині 1950-х рр. до самітів лідерів держав-учасниць ЄС в 1960-і рр., до Європейського політичного співробітництва в 1970-1980-і рр., до спільної зовнішньої політики і політики безпеки в 1990-і рр. і до загальної політики безпеки і оборони (ЗПБО) на початку XXI ст. [3]

Історія європейської зовнішньої політики інтерпретується по-різному. Перша група дослідників розглядає держав-учасниць як її основних акторів, в той час як інша підкреслює роль наднаціональних установ (наприклад, Комісії) і поява європейських інтересів. Прихильники першого традиційного підходу, зосереджуючись на зовнішній політиці окремих держав-учасників, вважають, що Європа не є актором в міжнародних відносинах, і тому в центрі уваги повинна знаходитися національна зовнішня політика.

Прихильники другого підходу вважають, що зовнішня політика ЄС є реальністю. У той же час цей підхід не заперечує важливість зовнішньої політики окремих держав-учасників і визнає, що європейська зовнішня політика не скоро витіснить національну зовнішню політику, особливо з питань оборони і безпеки [7, с.25]. Аналізуючи історію європейської зовнішньої політики, британський дослідник Мартін Сміт, прихильник другого підходу, виділяє стадії її розвитку по лінії «міжурядовий форум – обмін інформацією – розробка норм – створення організацій – управління».

Особливе значення мав Лісабонський договір, підписаний у 2007 році, який встановив більш ефективну структуру управління зовнішньою політикою ЄС, що знаходиться в сфері компетенції Верховного представника Союзу у закордонних справах і політиці безпеки. Європеїзацію національних зовнішніх політик можна також представити як конвергенцію зовнішньої політики національних держав: членство в ЄС призвело до розширення міжурядової співпраці і консультаціям між суб'єктами національної зовнішньої політики в рамках ЗПБО.

Багато експертів наводять докази конвергенції та координації зовнішньої політики держав-учасниць ЄС, хоча і визнають, що ступінь європеїзації залежить від конкретної держави. Британський автор Крістофер Хілл виділяє сім ступенів європеїзації національної зовнішньої політики:

- 1) значно європеїзована політика;
- 2) процес європеїзації розвивається частково або повільно;
- 3) зовнішня політика нестійка за ступенем європеїзації, або в часі або в суміжних сферах;
- 4) національна політика відіграє незмінно важливу роль в русі до європеїзації;
- 5) резистентна (стійка) до європеїзації, хоча може демонструвати зміни;
- 6) деєвропеїзація, тобто позбавлення національної зовнішньої політики від обмежень, що накладаються європейської зовнішньою політикою;
- 7) неєвропеїзована зовнішня політика [11, с.116].

Разом з тим одні зарубіжні експерти бачать розвиток європеїзації зовнішньої політики, перш за все, в процесі і інструментарії; інші – в спільній дії держав-учасників. Експерти дійшли висновку, що держави індивідуально реагують на рішення, погоджені спільно. Більшість фахівців також вважають, що малі держави ЄС мають великі стимули добиватися подальшої інтеграції, щоб знизити вплив більших суб'єктів в ЄС. Але не тільки цей мотив визначає їх дії. Так, у збірнику статей «Члени Європейського союзу» зазначається, що, наприклад, Іспанія здійснює модернізацію за допомогою європеїзації, Швеція відмовилася від євроскептицизму на користь прагматизму, виходячи з вигод європеїзації, а Польща намагається використовувати європейську зовнішню політику для здійснення впливу на своїх східних сусідів [18, с.54].

У будь-якому випадку, сильна роль ЄС у світі потенційно вигідна для всіх учасників об'єднання, оскільки збільшує міжнародний вплив окремих держав-учасників. При цьому і малі, і великі держави ЄС повинні були адаптувати свою зовнішню політику. навіть нейтральні (або позаблокові) держави-учасники Австрія, Швеція і Фінляндія переглянули свою оборонну політику у відповідь на ЗПБО. Що стосується провідних держав ЄС – Франції, ФРН і Великобританії, то експерти підкреслюють відмінності в процесі європеїзації зовнішньої політики «великої трійки». Париж прямує шляхом «тихої» європеїзації, Берлін шукає новий баланс сил в ЄС, а Лондон дрейфує від політики ізоляції від європейської зовнішньої політики до «особливого шляху» [31, с.26].

Європеїзація як взаємодія національного рівня держав-учасниць і наднаціонального рівня (ЄС) означає на практиці, що взаємовплив двох рівнів посилюється за допомогою реконструкції європейської ідентичності, яка змінює національні інтереси і національну ідентичність. Під «реконструкцією ідентичності» розуміється соціалізація інтересів і ідентичностей, їх перетин.

Розуміння природи міжнародних конфліктів і знаходження способів їх розв'язання вимагає, крім пояснення їх причин, з'ясування глибини й

характеру самого конфлікту, що значною мірою досягаються за допомогою їх класифікації. Найпоширенішою на Заході є традиційна типологія конфліктів, згідно з якою розрізняють: міжнародну кризу; конфлікти малої інтенсивності; тероризм; громадянську війну і революцію, що набувають міжнародного характеру; війну та світову війну.

Багато українських політиків, чітко розуміючи, що питання про членство України в ЄС не стоїть в порядку денному Євросоюзу, стали трактувати стратегію євроорієнтації як, перш за все, програму внутрішніх реформ в політиці і економіці країни, здатних наблизити її по ряду критеріїв до європейських країн-членів ЄС. У той же період в Україні багато експертів вивчали можливості «інтеграції без членства», вважаючи прийнятною модель співпраці України з ЄС за зразком Норвегії, або Швейцарії (країн ЄАВТ і учасниць Європейського економічного простору).

Але подальший хід політичних і економічних подій показав, що розширений ЄС готовий вибудовувати відносини зі своїми сусідами на пострадянському просторі, тільки в рамках програми «Східне партнерство» [37, с. 62]. З прийняттям цієї програми, як вважають багато експертів, Україна, втратила статус привілейованого сусіда ЄС на пострадянському просторі, вставши в один ряд з іншими «східними партнерами».

Програма пропонує заходи політичного, економічного і правового характеру, які активізують контакти Євросоюзу з шістьма країнами СНД на його східних і південних кордонах. Вона спрямована на залучення цих країн в орбіту впливу загальної політики ЄС. «Східне партнерство» передбачає оформлення відносин ЄС з партнерами в СНД на базі трьох видів угод.

1) Угоди про асоціацію (Association Agreements). Це політичні документи, які означають готовність партнерів дотримуватися узгодженої з Євросоюзом зовнішньої політики, політики безпеки і оборони, а також прийняти європейську систему цінностей. Вони також планують пріоритетні галузі взаємодії між ЄС і конкретною країною-партнером.

2) Угоди про створення поглиблених і комплексних зон вільної торгівлі (Deep and Comprehensive Free Trade Areas Agreements – DCFTA). Створення подібних зон дозволить східним партнерам вийти зі своїми товарами на ринок Євросоюзу – так декларують цей крок в Єврокомісії. Термін «поглиблені» зони означає, що сторони прагнуть до вільної торгівлі не тільки товарами, але і послугами. У Повідомленні Єврокомісії за програмою ВП зазначено: «Угоди будуть поширюватися практично на всі аспекти торгівлі, в тому числі енергоресурсами, і будуть націлені на максимально можливу лібералізацію торгових відносин, але з дотриманням асиметрії в темпах лібералізації, що відповідає стану економік країн-партнерів» [38, с.139].

Визначення «комплексні» ЗВТ передбачає, що ЄС і східні партнери мають намір зблизити всі найважливіші стандарти регулювання взаємної торгівлі (технічні і санітарні норми, вимоги до товарів щодо маркування та пакування і т. п.).

3) Угоди про мобільність і безпеку (Mobility and Security Pacts) – ще один привабливий орієнтир зближення з ЄС. Вони стануть результатом поступової лібералізації візового режиму. Цей напрямок відносин буде розвиватися паралельно зі створенням в країнах-партнерах і на кордонах цих країн ЄС «безпечного середовища», як це формулює Євросоюз. Тому такі угоди стануть кінцевим результатом візової лібералізації з боку ЄС і аж ніяк не початковим кроком. На перших етапах передбачено, що ЄС підпише з кожною з держав - учасників ВП двосторонні угоди про спрощення візового режиму (але не про повне скасування і тим більше – не про поширення на східних партнерів правил Шенгенської зони) [38, с.140].

Україна як потужний транзитер енергоресурсів має підстави для закріплення своїх прав в оновленій Енергетичній хартії. Разом з тим, щоб зберегти роль транзитера й уникнути можливих негативних економічних наслідків, які можуть бути через реалізацію намірів ЄС і Росії будувати газопроводи в обхід України, потрібно реформувати енергетичний сектор, зокрема, підвищити його прозорість.

Резюмуючи ситуацію, що склалася, слід підкреслити такі моменти:

1) Україна, спираючись на підтримку ЄС, буде все більше займати непримиренну позицію в двосторонніх переговорах з Росією з газових питань, пропонуючи варіанти або влаштовують тільки Україну.

2). Росії важко розраховувати, що українська сторона допустить «Газпром» до контролю над ГТС. Більш компромісним варіантом може стати повернення до ідеї міжнародного газового консорціуму, з розподілом часток 33% – РФ, 33% – ЄС і 34% – Україна.

3). Варіант об'єднання «Газпрому» з « Нафтогазом » після запуску проектів «Північний потік» і «Південний потік», а також з урахуванням дуже сильного опору з боку ЄС і США представляється малоймовірним [10].

Розглянувши протиріччя в сфері «газ-транзит», ми переконуємося, що російсько-українські відносини не можуть сьогодні вибудовуватися ізольовано від всього комплексу економічних і політичних відносин України з ЄС. Тристоронні зв'язку по лінії ЄС – Україна – Росія стають все більш схожими на «сполучені посудини» в економічному просторі. Цю тенденцію ми відзначали ще в 2014 р.

Але, як показали минулі роки, у міру поглиблення європейської політики сусідства і переходу Євросоюзу до реалізації проекту «Східне партнерство» тенденція до зростання взаємозалежності тільки посилюється. Тому так важливо вивчати і аналізувати інтереси ЄС в Україні, як східноєвропейській державі, і спільні українсько-європейські програми та угоди при розробці і прийнятті довгострокових стратегій на українському напрямі економічного співробітництва.

РОЗДІЛ 2

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В СТОРОНУ ЄС

2.1. Сучасний стан зовнішньої політики України (Євроінтеграція)

При дослідженні даної теми слід відзначити вплив конфлікту на Донбасі на двосторонні відносини Україна – ЄС. Євросоюз однозначно підтримує нашу країну і ввів санкції щодо РФ, бере активну участь в переговорних зусиллях з врегулювання конфлікту. ЄС чітко бачить це врегулювання тільки в політичній площині. Разом з тим, в ЄС активізуються проросійські сили і росте невдоволення ціною санкцій. ЄС не хоче йти на посилення санкцій і при сприятливих умовах піде на їх ослаблення.

Більш того, в ЄС зростає розуміння, що «українська криза», як її називають в дипломатичних колах в Брюсселі, є системною кризою європейської архітектури безпеки і співробітництва, рішення якої без урахування позиції Москви неможливе. Рано чи пізно РФ і ЄС і його провідні країни-члени можуть перейти до розгляду системних питань безпеки і співробітництва в Європі. У зв'язку з цим Україна повинна запропонувати ЄС нову концепцію розвитку європейського континенту, яка не пропонувала б неможливих сценаріїв (миротворчої операції і т.п.), а вирішувала б ключові проблеми для України і ЄС, а також допомогла замінити атмосферу напруги і конфлікту на європейському континенті на атмосферу співпраці і довіри [5, с.68].

Ще не так давно російсько-український збройний конфлікт важко було навіть уявити. Проте на практиці неймовірно стало реальністю. Тому доцільно говорити про початок нової історичної доби. Події останнього року в Україні свідчать, що постбіполярний світ починає жити за своєю власною системною логікою. Доцільно говорити про початок третього періоду історії постбіполярної системи міжнародних відносин. Знаковими подіями першого

періоду стали падіння Берлінського муру й розпад Радянського Союзу; другого – розширення Північноатлантичного альянсу на схід. Перший період фактично був продовженням біполярності й мав її відбиток; другий – засвідчив становлення однополюсного євроатлантично-центричного світу.

Війна на Сході України є історичним викликом і для Північноатлантичного альянсу. До того ж за потужністю цей виклик не поступається попереднім, що поставали. Сьогодні альянс повертається до своєї головної міжнародної ролі й історичної місії – збройного захисника й миротворця. Оскільки впродовж останніх двох десятиріч років справді реальних загроз перед НАТО не виникало, альянс частково перетворився на ідеологічну спільноту та політико-координаційний орган. Нині весь світ очікує на повернення в світову політику справді потужної військової організації, здатної завдати нищівної поразки будь-якому агресору й радикально розв'язати збройний конфлікт будь-якого масштабу [5, с.69].

Таке повернення неможливе без закріплення Північноатлантичного альянсу на східноєвропейських та середземноморських рубежах. У цьому контексті вже починають проглядатися майбутня військово-політична роль та історична місія України. Щоб вижити, наша держава має загартуватися в горнилі нинішнього конфлікту, зміцнити вітчизняний оборонно-промисловий комплекс і розв'язати нагальні політичні й економічні проблеми. Визначальним елементом стратегічного середовища модерної української держави є позиціонування сил.

Тут на Україну діють три основні чинники. Це безпосереднє інтеграційне «тяжіння» з боку євроатлантичного центру сил, дисбаланс сил на пострадянському просторі та опосередкований вплив нових осередків економічного розвитку. Зрозуміло, що ключове значення для формування стратегічного простору сучасної України мають перші два чинники. І передусім це стосується дисбалансу російсько-українських відносин. Нині Росія занадто уражена імперськими амбіціями та мілітаризмом. Водночас вона розбещена й корумпована через надлишок природних ресурсів.

Натомість Україна не має достатніх можливостей, аби сформувати баланс сил із Росією й відновити його самотужки надзвичайно важко. Тому ми потребуємо сприяння й підтримки країн євроатлантичної спільноти, передовсім НАТО та Євросоюзу. І, звичайно, вирішальна роль у протистоянні України російській імперській експансії належить українсько-американському стратегічному партнерству [6, с.38].

Російська агресія змінила ставлення громадян України до Росії, російського керівництва, перспективам співпраці з РФ. З огляду на невизначення перспектив врегулювання російсько-українського конфлікту, навряд чи є підстави прогнозувати найближчим часом зміни на краще у відносинах українських громадян до Росії. Найчастіше громадяни оцінюють відносини України і Росії як ворожі. Причина – російська агресія проти України, ворожа політика Кремля на українському напрямі.

Трагічною подією для України стала російсько-українська війна, яка принесла країні незліченні страждання і втрати – загинуло понад 10 тис. українських громадян, більше 21 тис. поранено, 1,8 млн. втратили дах, окуповано 44 тис. км² території. За роки війни громадяни України отримали безпрецедентний травматичний досвід, в наслідок якого кардинально змінилися позиції і оцінки українців відносин з Росією, її державних інститутів, політики Кремля на українському напрямі, перспектив контактів Києва та Москви [9]

На думку громадян, російсько-український конфлікт викликаний спробою України вийти з-під впливу РФ, неприйняттям Москвою України як самостійної держави з незалежною зовнішньою політикою і її курсу на європейську і євроатлантичну інтеграцію. Лише незначна частина опитаних вважають, що причиною російсько-українського конфлікту є порушення прав російськомовного населення на Сході України. Найбільш негативними наслідками російсько-українського конфлікту громадяни вважають руйнування економічних контактів між країнами, погіршення міждержавних

політико-дипломатичних відносин, зростання взаємного негативного ставлення між громадянами України та РФ.

Стабільно негативним є ставлення громадян України до російських державних інституцій – Президента, Думи і Уряду. У той же час, в 2014-2016 рр. змінилося ставлення і до громадян Росії – скоротилася частка українців, які позитивно ставляться до росіян. Більшість опитаних констатують, що погіршилися відносини між народами двох країн, і вони відчують відчуження між українцями і росіянами. Громадяни України досить скептично оцінюють перспективи відносин Києва і Москви в найближчі роки. На їхню думку, в середньостроковій перспективі (1-3 роки) не варто очікувати позитивних змін на російсько-українському напрямку [38, с.66].

В цілому в позиціях і оцінках громадян відчувається тенденція дистанціювання від Росії. Більшість опитаних наголошують на необхідності зменшення співробітництва та впливу РФ на Україну або зовсім згортання співпраці з Москвою. Російсько-український конфлікт викликав в українському суспільстві помітне зростання числа прихильників європейської та євроатлантичної інтеграції.

Подальша ескалація збройного конфлікту може призвести до нових потрясінь в Україні та кризи її державності. Саме тому праві ті, хто вважають, що в цього конфлікту немає і не може бути воєнного рішення. Заклик до політичного врегулювання конфлікту є у документах і заявах ЄС, ПАРЄ, представників НАТО та ОБСЄ, лідерів держав, що підписали Будапештський меморандум, усіх держав-партнерів України. За час конфлікту, на Донбасі зміцнився озброєний сепаратистський рух, що має зовнішню підтримку з боку Російської Федерації (воєнна та матеріальна допомога, жива сила, дипломатія, пропаганда) [41, с.119].

Відносини України і Євросоюзу в останні кілька місяців можна порівняти з потерпілим невдачу шлюбним союзом двох молодят. Здавалося, ще вчора він співав серенади під вікном, запрошував в кіно і на танці, обіцяв норкову шубу і подорож в Париж, а сьогодні в не завжди коректній формі

вимагає випрасуваних сорочок, гарячого вечері і беззаперечного виконання інших подружніх зобов'язань. Та й вона під час цукерково-букетного періоду була, здається, куди миліше, ніж зараз в страшних бігуді домогосподарки і істериками з приводу і без. Закоханість і взаємне чарівність закінчилися разом з медовим місяцем, а побудувати по-справжньому міцні і довірчі відносини так і не вийшло.

Питання розлучатися або далі терпіти побутові незручності через два роки після євромайдану встало і перед Україною з Євросоюзом. Кількість взаємних звинувачень, безпідставних вимог і невиконаних обіцянок явно перевищила можливу межу. Не виключено, що кращим рішенням стане розрив відносин і подача на розлучення. Тотальне нерозуміння один одного в питанні імплементації Мінських угод і пошуку шляхів виходу з кризи на Донбасі, сумнівні перспективи обіцяної європейцями інтеграції, ігнорування зобов'язань в економічній частині партнерства – все це стало сумним, звичним звичайним описом дружби України і ЄС до початку 2016-го [47, с.12].

Спливши зараз на поверхню криза в стосунках України і Європи була закладена ще задовго до сумнозвісних подій євро майдану та війни з Росією. Справа в тому, що, мабуть, головна стратегічна розбіжність почалося кілька років тому. По-перше, в зв'язку з форсуванням зі сторони Росії, а по-друге, з початком великого переговорного процесу Євро-Атлантичної економічної зони між Євросоюзом і Сполученими Штатами. За великим рахунком, ці два процеси змусили два великих бізнеси, європейський і російський, почати розглядати тривалі стратегії розвитку.

Всерйоз розглядався проект Великої Європи – не просто красиве словосполучення, але і єдиний економічний простір між Росією і ЄС. Грубо кажучи, проект передбачав якесь спільне майбутнє між Європою і її партнерами. Проте потужні ворогуючі держави поки що тримають нейтралітет, не вдаються до критичних дій, а конфлікт між Україною та

Росією є лише приводом для відсторонення ЄС від України. Адже в ЄС добре розуміють потужність та залежність частини країн від Росії [49].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що російсько-український конфлікт не тільки справляє значний вплив на формування політики ЄС щодо України та відносин України – ЄС, але й став серйозним викликом єдності і рішучості ЄС, ефективності їх спільної зовнішньої політики. Україна стала свого роду безпосереднім тестом для майбутнього європейського проекту, який базується на принципах демократії, прав людини, національної незалежності та міжнародної безпеки. Піклуючись як про інтереси своєї безпеки, так і про підтримку базових європейських цінностей, ЄС доведеться рішучіше розв'язувати проблему російсько-українського конфлікту в Східній Європі й активніше співпрацювати з Україною.

Прийняті зараз санкції проти РФ можуть виявитися недостатніми. Неспроможність зупинити дії Росії в Україні і допомогти новому політичному керівництву, а також громадянському суспільству, побудувати в Україні ефективне управління, засноване на верховенстві права, матиме серйозні наслідки для всього регіону.

Європейські столиці протягом року через власні суперечності так і не виробили чіткого плану подальших дій щодо російсько-української кризи і змушені розмірковувати над дилемою: як не поступитися принципам і вистояти перед російським викликом з одного боку, а з іншого – як зберегти зручну для них існуючу європейську архітектуру безпеки та співробітництва, покарати російського агресора і при цьому не увійти у прямий військовий конфлікт з нею та мінімізувати економічні втрати. Очевидно, що для врегулювання ситуації необхідна чітка спільна позиція ЄС у переговорах з Росією, а також збереження існуючих економічних санкцій, які показують, що РФ заплатить значну ціну за продовження агресії [2].

Поряд з досягненнями, можна відзначити і численні недоліки євроінтеграційної політики України. Так, по-перше, досі не введено

політичну посаду віце-прем'єр міністра з питань європейської інтеграції. В результаті європейська інтеграція залишається політикою, відірваною від реального процесу реформ і реалізується невеликою групою ентузіастів-експертів і державних службовців, без системної підтримки на рівні уряду.

По-друге, Урядовий офіс з питань європейської інтеграції, маючи штатний розклад всього в 30 одиниць, має досить обмежені повноваження в питанні горизонтальної координації європейської інтеграції [2].

По-третє, урядом не проведено широкої роз'яснювальної кампанії про переваги, які відкриваються зі вступом в силу Угоди про асоціацію для українського суспільства і бізнесу. Частково цю прогалину заповнює громадянське суспільство, однак цього явно недостатньо. У той же час відсутність системних реформ, які б продемонстрували суспільству вигоди від євроінтеграційного курсу, потенційно може значно зменшити рівень його підтримки громадянами України.

Одним з ключових елементів Угоди про асоціацію є створення між Україною та ЄС поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі, в рамках якої передбачено істотну лібералізацію торгівлі, гармонізацію законодавства і нормативно-регуляторної бази. В умовах російської агресії Україна і ЄС прийняли рішення про відстрочення тимчасового застосування торговельної частини Угоди до 1 січня 2016 р. що було офіційно оформлено в Спільній заяві Ради ЄС і Європейської Комісії від 26 вересня 2014 року Рада ЄС визнала, що відстрочка є частиною більш широкого пакету домовленостей з Кремлем. Поряд з цим, ЄС відкрив свій ринок, ввівши односторонні торгові преференції для українських товарів до кінця 2015 року, що прогнозовано мало носити позитивний вплив на економіку України, в першу чергу через зростання обсягів українського експорту в ЄС [4].

Надзвичайно важливим аспектом співпраці для України, в нинішніх кризових умовах, є надання Європейським Союзом фінансової допомоги. ЄС неодноразово висловлював готовність надавати допомогу, при цьому пов'язуючи її з темпами проведення реформ. Тобто, ці два питання чітко

взаємопов'язані. Відсутність реформ віддаляє Україну від отримання фінансової допомоги. Так, на сімнадцятому саміті Україна – ЄС, який відбувся 27 квітня 2015 року, керівництво України відзвітувало про свої досягнення, наголошуючи на необхідності збільшення фінансової підтримки. У Спільній заяві представники ЄС і України «вітали перші заходи щодо впровадження реформ» в ключових сферах, але одночасно «погодилися з необхідністю подальшого прискорення» реформування, зокрема, мова йде про конституційну реформу, децентралізації, боротьбі з корупцією, реформи системи судочинства, реструктуризації енергетичного сектору та поліпшенні бізнес-клімату.

План допомоги Україні, прийнятий Європейською комісією ще в березні 2014 р. передбачав виділення до 2020 р. € 11,175 млрд., у т.ч. € 1,565 млрд. як допомогу в питаннях розвитку (гранти), € 1,610 млрд. – макрофінансова допомога, до € 3 млрд. – позики Європейського інвестиційного банку і € 5 млрд. – позики Європейського банку реконструкції та розвитку. 22 травня 2015 року, в рамках Ризького саміту Східного партнерства, відбулося підписання Меморандуму про взаєморозуміння щодо надання додаткової макрофінансової допомоги Україні на € 1,8 млрд. [4]

Хоча Україна не є членом ЄС, однак по відданості європейським цінностям випереджає Грецію, тому є підстави розраховувати на значно більш істотну допомогу. Одним з найбільш чутливих для громадськості питань європейської інтеграції є лібералізація візового режиму з ЄС.

В Україні усвідомлювали, що на позитивне рішення щодо безвізового режиму може вплинути ситуація на Донбасі. Однак саме умова повного виконання необхідних критеріїв залишалася головним. Європейська сторона не могла обіцяти того, що залежить від української. Проте в 2017 році Україна все ж отримала безвізовий режим.

Ще одним досить важливим значенням і спірним питанням відносин Україна – ЄС залишається питання надання Україні перспективи членства в ЄС. Цей аспект був проблемним з самого початку узгодження політичної

частини асоціації і так і не був закріпленим в кінцевому тексті Угоди. У юридичній площині положення про перспективу членства не несе ніяких наслідків ні для України, ні для ЄС і ні в якому разі не означає автоматичного початку процесу вступу в ЄС. Однак, питання про надання перспективи членства України сьогодні має дуже важливе політичне і, перш за все, психологічне значення.

Це положення може змінити сприйняття України в ЄС не тільки серед політичних еліт, але і більш широких суспільних верств. Так само воно при відповідних умовах могло б викликати потужний вплив на зміст внутрішньополітичного життя України та її геополітичні пріоритети. Втім, позиція ЄС залишається незмінною – визнання європейських прагнень України, однак відсутність фіксації чіткої перспективи. Така позиція чітко простежується в періодичних заявах європейських чиновників: наприклад, Верховний представник ЄС із зовнішніх справ та політики безпеки Федеріка Могеріні зазначає, що «питання про вступ української сторони в ЄС поки не стоїть на порядку денному» [14].

На проведеному в квітні 2015 р. Третьому Східному форумі в Берліні комісар з питань розширення та політики добросусідства ЄС І. Хан чітко заявив, що в найближчі 10 років жодна нова країна не буде прийнята до Євросоюзу. Тобто, можна констатувати, що позиція ЄС щодо європейських перспектив України і далі не збігається з амбітними прагненнями.

2.2. Цілі, пріоритети та інтереси України по зближенню з ЄС

На рівні концептуальних документів та висловлювань офіційних представників держави, Україна декларує курс на інтеграцію з ЄС як стратегічний пріоритет державної політики. Однак, оцінка прогресу реформування політичної системи, економічного ладу і соціального середовища демонструє дисонанс між декларативною готовністю проведення необхідних для інтеграції реформ і реальним станом справ на Україні. У

сукупності зі складнощами всередині ЄС, пасивність України в процесі досягнення закладених для кандидатів на членство стандартів робить мету вступу України в ЄС нереалістичною.

Досягнутий Україною та ЄС рівень співпраці зафіксовано в парафованому Договорі про асоційоване членство і Угоді про зону вільної торгівлі і є межею можливостей інтеграції країни з ЄС, що входить в нього. Даний рівень зближення України з ЄС слід розглядати як довгострокову основу взаємовідносин.

Однак, відсутність інституційної основи подальшого формального просування в бік ЄС України як держави не виключає вибіркового відкриття ЄС (ринок праці, загальні правила пересування товарів і людей, імпорتنі загострення, лібералізація візового режиму) для українського населення в міру економічної необхідності. Межу ідеологічно вмотивованої розширення ЄС досягнуто і подальша політика ЄС щодо України буде носити інструментальний характер, заснований на власній вигоді. Україна бачиться як елемент зовнішньої периферії ЄС, пов'язаний з нею структурно, але не політично [17, с.46].

Одним з основних зовнішньополітичних пріоритетів Європейського Союзу є підтримка партнерських відносин з Україною. Зв'язки ЄС з Україною носять об'єктивний характер і обумовлені розмірами цієї держави, її геополітичним становищем та економічним потенціалом. Офіційно проголошеною метою українського уряду при П.Порошенку є повноправне членство в ЄС, сам же Євросоюз, не виключаючи такої можливості у віддаленій перспективі, пропонує Україні поки тільки співпрацю в формі стратегічного партнерства.

Вироблення концептуальних основ інтеграційної політики України в період після проголошення незалежності відбувалася під дією декількох факторів:

- 1) інерційної включеності в пострадянську спільність;

2) тенденції до суверенізації всіх сфер життя як закономірного наслідку національного самовизначення;

3) зовнішньополітичної динаміки, яка супроводжувала твердження України як незалежної держави (перехід ЄС до тісніших форм економічної і політичної інтеграції, а також розширення НАТО і ЄС на схід).

Реалізація інтеграції України в Європейський союз в значній мірі залежить від політичних факторів, а вже потім – від технічних або інституціональних. Отже, поки Україна не знайде консенсусної моделі загальнонаціональної всеосяжної стратегії геополітичного позиціонування, до цього геополітичний вимір відносин нашої держави з ЄС буде невизначеним. При реалізації стратегічних задач у зовнішній політиці Україна не повинна дотримуватися одновекторної політики і орієнтуватися тільки на одну світову геополітичну силу [22, с.46].

Разом з тим слід враховувати про наявність дуже обережного ставлення ЄС до перспективи швидкої євроінтеграції України. Основними факторами, скептичного ставлення зі сторони ЄС щодо швидкої євроінтеграції України, по-перше, є низький рівень економічного і соціального розвитку нашої країни, по-друге, не зрілість громадянського суспільства, низький рівень демократичного розвитку і незадовільна якість державного управління, по-третє, дуже повільний процес адаптації суспільних відносин до європейських стандартів.

Однією з ключових завдань попередній президент України, П.Порошенко, назвав створення митного союзу з ЄС. Варто зазначити: «митний союз» – це не тільки назва інтеграційного проекту Кремля (від якого Україна все ж втекла). Це – форма економічної інтеграції країн, більш глибока, ніж звичайна зона вільної торгівлі. Саме цій, більш глибокій формі інтеграції з Євросоюзом обіцяв слідувати П.Порошенко. Країни, що беруть участь в такому форматі, мають однакові митні ставки для всіх третіх держав і (теоретично) повністю відкривають свої ринки один перед одним. Зараз ЄС має митний союз лише з однією країною – Туреччиною (точніше, ТС діє

також з Андоррою, Сан-Марино і Монако, однак досвід держав-карликів навряд чи буде корисним для нашої країни).

Також в ЄС поки не готові говорити про перспективи вступу України. А тому у колишнього президента П.Порошенка, вирішили, що і ми можемо використовувати турецьку модель «інтеграції без членства». Для створення митного союзу сторони повинні повністю синхронізувати свої зовнішні митні ставки. На практиці синхронізуватися буде Україна, а не ЄС: Україна повинна привести свої ставки у відповідність з європейськими.

Зрештою, створення митного союзу – питання не найближчого майбутнього. Автори звіту вважають, що перспектива створення ТЗ з Євросоюзом з'явиться тільки через 5-7 років, коли ми завершимо реформи, прописані в Угоді про асоціацію. Україні потрібно повністю провести всю роботу над реалізацією чинної всеосяжної угоди про вільну торгівлю, а також реформувати свою митну службу. Тільки тоді Україна буде готова до переходу на рівень митного союзу [23].

Важливий висновок дослідження: позитивний економічний ефект від створення Митного союзу стане можливим лише в ситуації, коли експорт в ЄС становитиме 80-85% від усього експорту України. Аналіз наслідків створення митного союзу виходить з припущення про повне відкриття європейського ринку для українських товарів. Це дозволить істотно збільшити обсяг аграрного експорту (для промислових товарів з України ринок ЄС вже відкритий, досить лише привести українську систему сертифікації відповідно до європейських норм).

Співробітництво у сфері оборони та безпеки також може стати важливим компонентом будь-якої стратегії, покликаної зміцнити незалежність України. Природно, що регіональна безпека країн Центральної Європи повинна починатися саме зі Сходу, тобто з країн, які географічно розташовані на східних кордонах Європи і в яких все ще тривають процеси створення і розвитку власних систем національної безпеки і оборони. В

даний час збройний напад будь-якої країни регіону на свого сусіда є малоймовірним, але повністю виключати таку можливість не слід [29].

У зв'язку з цим НАТО слід сприяти Українській державі в нарощуванні вже існуючих між ними домовленостей про військове співробітництво та загальному забезпеченні регіональної безпеки. За умов, коли в політичній еліті країни не завжди є єдина думка щодо доцільності вступу в Альянс, розширене військове співробітництво між Україною і НАТО заслуговує підтримки як крок на шляху до ефективнішої системи регіональної безпеки і організації оборони. Спільні дії в галузі військового співробітництва, по-перше, повинні сприяти оборонному будівництву Української держави, а по-друге, створять умови для подальшого просування України до західної моделі розвитку. Зрештою, з політичної точки зору для України важливо продемонструвати, що вона є активним членом будівництва європейської архітектури безпеки, а не спостерігачем подій, які відбуваються в Європі.

Слід визнати, що на сьогоднішній момент Україна пройшла великий і складний шлях в сторону європейської інтеграції. За минулі роки зроблено було чимало, була сформована політико-правова база, створені необхідні інститути. Але чи означає все це, що Україна найближчим часом увійде в число асоційованих членів ЄС? Потрібно відзначити, що нерідко ідея набуття Україною статусу члена ЄС, по суті, підміняє собою ідею створення і культивування європейських цінностей в цій країні. З одного боку, здавалося б, що наближення ЄС до кордонів України після розширення у 2004 році, а також в силу сформованого національного консенсусу в самому українському суспільстві з питання про євроінтеграцію мало стимулювати звернення України до європейських цінностей [33].

Однак протягом розвитку діалогу України з ЄС ми спостерігали розвиток процесу «інтеграції без європеїзації», тобто декларування наміру про вступ до ЄС без глибинних реформ і приведення у відповідність з нормами та стандартами ЄС українського політичного, економічного життя, а також правозастосовної практики. У той час як в розвинених країнах ЄС

європейські цінності і спосіб життя був створений не завдяки ЄС, а з'явився до його утворення. Крім того, зближення з ЄС – навіть до формального членства – припускає зняття торгових бар'єрів і перехід до зони вільної торгівлі. Все договору про асоціацію, які ЄС укладав як з країнами Європи, так і з країнами Середземномор'я, дуже детально регламентують цей процес – зона створюється не одномоментно: детально розписується, коли, на скільки і на які товари знижуються мита. Відкриття українського ринку – процес гострий для обох сторін.

Таким чином, з одного боку, перехід до зони вільної торгівлі вигідний експортерам, так як експорт в ЄС металу, текстилю та ряду інших товарів обмежений. З іншого боку, свобода торгівлі виглядає небезпечною для сільського господарства (завдяки субсидіям європейські фермери можуть здешевлювати продукцію), машинобудування та інших галузей. Нарешті, в політичному плані вступ до ЄС означає передачу частини суверенітету наднаціональним органам: Європейської комісії та Європейській Раді. Так як за умови входження в ЄС їй доведеться делегувати частину суверенітету в наднаціональні органи, проти чого Україна завжди активно виступала [33].

Не слід також забувати, що зараз в ЄС намітилася тенденція до розширення кола рішень, що приймаються кваліфікованою більшістю, і до поширення юрисдикції наднаціональних органів на сфери зовнішньої, оборонної, міграційної політики і т.д. Звісно ж, що поки Україна не матиме стійкого курсу розвитку, навіть процес гармонізації її законодавства з ЄС буде малоефективним, оскільки він не може здійснюватися в умовах політичної нестабільності, правового нігілізму і економічного колапсу. Якщо підходити з формальних позицій, то за кількістю підписаних угод, проведених зустрічей і прийнятих зобов'язань України дійсно впритул підійшла до ключових рішень щодо свого участі в європейській інтеграції. Однак з фактичних позицій, як нам здається, Україна ще дуже далека від відповідності тим критеріям, які висуваються ЄС до країн-кандидатів.

Підтвердженням тому може служити заява посла ЄС в Україні Жозе Мануель Пінту Тейшейра, зроблену ним на круглому столі «Очікувані результати створення поглибленої всеосяжної вільної економічної зони між Україною і ЄС». На його думку, ситуація в Україні не відповідає мінімальним умовам для того, щоб обговорювати питання її членства в ЄС. За словами посла, для вступу в ЄС 27 його країн-членів повинні прийти до консенсусу, що Україна відповідає необхідним політичним умовам: консолідація демократії, дотримання прав людини, верховенство права.

Здається, ЄС все ж таки не дуже бажає повноцінної інтеграції з Україною. Очевидно, це породить цілий комплекс проблем, до яких сучасний ЄС не готовий. І справа не тільки в не дуже сприятливою для України міжнародної кон'юнктури, пов'язаної з тим, що сучасний переговорний етап з ЄС припав на глибоку внутрішню кризу, яка вразила ЄС. Насправді інтегрувати Україну навіть в «здоровий» в ЄС складно з технічної точки зору. Весь той досвід інтеграції в ЄС інших країн регіону ЦСЄ, на який вказує Україна, прагне його перейняти і слідувати по прокладеному іншими шляху, не може служити оптимальною моделлю, зразком для України, тому що поки всі країни, які інтегрувалися в ЄС, були набагато менше її – і за площею, і за населенням, а головне були більш стабільні в політичному, економічному плані [35, с.92].

Звідси можемо зробити висновок, що якщо рішення ЄС про поглиблення відносин з Україною через створення зони вільної торгівлі і наділення України статусом асоційованого члена ЄС буде прийнято, то таке рішення буде суто геополітичним. Внутрішньополітична ситуація або наступ на демократичні цінності, права людини насправді Європі не так важливі, їм важлива геополітична ситуація. Кожен учасник процесу прийняття подібного роду рішення повинен віддавати собі звіт про можливі наслідки.

Україна повинна зрозуміти, що членство в ЄС надає не тільки нові можливості, а й накладає серйозні зобов'язання. ЄС є дуже складним політико-економічним конгломератом. Глобальна фінансово-економічна

криза, яка потрясла основи європейського єдності, вносить значні зміни в політику цієї структури в контексті підвищення відповідальності країн-членів. Країна, яка заявляє в сучасних умовах про своє бажання стати складовою європейського простору, не повинна вносити дисбалансу в його систему, а навпаки, повинна сприяти підтримці стабільності в регіоні, що претендує на участь в глобальній конкуренції світових центрів сили. Україна для цього потрібно, перш за все, продемонструвати свою спроможність дотримуватися норм та стандартів, що діють в європейському просторі, в усіх сферах: економічній, соціальній, політичній, етнокультурної та ін.

Сьогодні зовнішньополітичні та внутрішньополітичні завдання для України пов'язані набагато більше, ніж в мирний час. Головна зовнішньополітична мета на перспективу – відновлення територіальної цілісності України і зміцнення безпеки країни. Ці орієнтири передбачають копітку внутрішню роботу з розвитку України, адже та ж євроатлантична інтеграція - це більшою мірою список завдань для внутрішньої політики, ніж для зовнішньополітичних зусиль. Окремим, екстра важливим зовнішньополітичним питанням є пошук рішень для перемоги в гібридній війні. Це загальний виклик для України і Заходу, оскільки передбачає пошук нових алгоритмів дії в умовах знищеної системи загальноєвропейської безпеки.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З ЄС

3.1. Проблемність та вигідність співпраці України з ЄС: аналітичний аспект

Сьогодні Україна і ЄС ближче, ніж будь-коли. Разом з тим, події останніх 7-ми років показали, наскільки вони все ще далекі один від одного щодо економічного потенціалу, підходів до управління і бачення майбутнього. Ідея європейської інтеграції розташувала до себе українську еліту і викликала підтримку українського суспільства. Незважаючи на зниження суспільної довіри до обіцянок «верхів» підтримка проєвропейського вектора розвитку серед громадян країни залишається високою [34].

Вигуки проти Євросоюзу лунають з боку як лівих, так і ультраправих груп, але загальний рівень негативного ставлення до ЄС не перевищує фактичний в самих державах-членах. У міру наближення парламентських виборів 2019 року, тон риторики про суверенну Україну – необхідність проходження власної стратегічної порядку, незалежної ні від сходу, ні від заходу – наростав не тільки в протиборчих таборах, але навіть у президентській адміністрації. Високий рівень суспільної підтримки «європейської орієнтації» говорить про те, наскільки істотно ситуація в Україні змінилася з 2014 р. євромайдан, російська анексія Криму, війна на Донбасі і санкції з боку західних країн проти Російської Федерації (РФ) змусили Україну відійти від своєї колишньої багатовекторної зовнішньої політики балансування між Заходом і Москвою.

Європейський вектор розвитку країни тепер формалізовано у вигляді Угоди про асоціацію між Україною та Європейським союзом. Воно вступило в силу у вересні 2017 року і стало вражаючим підтвердженням м'якої сили

ЄС. Українська держава може скористатися вигодами в рамках пакету допомоги в розмірі майже € 15 млрд. (близько \$ 18,5 млрд.) дедалі більшу присутність інституцій ЄС, а також реалізації приблизно 400 проектів технічної допомоги з боку ЄС і держав-членів. Проте, велика частина населення продовжує жити в бідності і не може дозволити собі подорожувати, ці зміни мали важливе символічне значення – на думку 25% українців це стало головною політичною подією року [38, с.91].

І все ж найважча робота все ще попереду, а подальше зближення з ЄС не буде легким. Київ дещо розчарований тим, що поглиблення зв'язків з Євросоюзом не принесло з собою ні перспектив членства, ні великомасштабної фінансової допомоги, яку раніше отримали інші нові члени союзу. Уряд затвердив амбітний план по приєднанню до Шенгенської зони ЄС, Митного союзу, Енергетичного союзу і Єдиного цифровому ринку.

Україна може інтегруватися в ЄС в сфері політики, і потім «членство стане лише формальністю і питанням часу». Такий порядок виглядає надмірно амбітної, особливо на тлі відставання України за частиною впровадження Угоди про асоціацію. Реформа системи держуправління йде повним ходом, і ключові «гравці» – такі як, наприклад, адміністрація Першого віце-прем'єр-міністра, відповідального за європейську інтеграцію стають все більш компетентними, але уряд в цілому все ще не здатне ефективно впроваджувати реформи на шляху євроінтеграції.

Розбіжність між бажаннями і можливостями надає правдоподібності підозрам, що значна частина правлячої еліти просто імітує об'єднання з Європою, як це робили їхні попередники до 2014 р., і займається – як це називали в 2000-х – «декларативною європеїзацією». Ряд авторитетних політиків розглядає ЄС, головним чином, в якості декларативного ресурсу для еліти, яка хоче зберегти підтримку Заходу, що проявляється в його санкції проти Росії, зобов'язання в рамках Мінських угод і економічної підтримки. Що ще гірше, деякі спостерігачі вже пишуть про «контрреволюції» в Україні, тобто про те, що еліта, яка прийшла до влади в

результаті євромайдан на хвилі проєвропейських гасел, тепер сама ж і перешкоджає реформам [39, с.104].

Неофіційно така скептична точка зору досить поширена в Брюсселі. Існує думка, що Україна не здатна швидко змінитися завдяки реформам під егідою ЄС, і зростає розчарування тим, що країна повертається до «звичайній манері ведення справ» і за багатьма параметрами все ще нагадує приватизоване держава. У найближчому майбутньому даний тренд збережеться, оскільки увагу уряду практично повністю зосереджено на виборах 2019 року. Як наслідок, політичні рекомендації Заходу залишаються практично поза увагою. Найближчим часом ЄС займеться закріпленням успіхів, досягнутих в Україні протягом останніх 4-х років, в надії на те, що Угода про асоціацію є твердою прихильністю України правильному вектору розвитку, незважаючи на потенційні кризові моменти на тлі виборів.

Узи між ЄС і Україною також міцніють з огляду на ще одного важливого чинника – обопільного недовіри до Росії. Таким чином, ЄС зовсім не збирається припиняти свою взаємодію з Києвом, а лише «робить перепочинок» і сподівається, що країна гідно пройде період виборів 2019 року. Зараз ЄС пов'язаний з Україною, а також Грузією і Молдовою – відповідними Угодами про асоціацію (УА), що зачіпають ряд галузей, таких як енергетика, транспорт, охорона навколишнього середовища, промислове співробітництво, соціальний розвиток і захист, рівні права, захист прав споживачів, освіту і культурне співробітництво, що підлягають перетворенню з метою гармонізації до євро стандартів [38, с.111].

На три чверті зміст УА з Україною стосується економічної взаємодії в рамках так званої поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі (ПВЗВТ), що відкриває їй більш широкий доступ на ринки ЄС. УА також включає положення щодо політичного діалогу щодо реформ, пов'язаних з політичними об'єднаннями, демократичними інститутами, правами людини і зближенням зовнішньополітичних і військових стратегій. Положення

«політичного» розділу УА не несуть обов'язкового характеру, але мають значну символічну цінність як втілення європейських прагнень України.

З точки зору громадянського суспільства Угода про асоціацію пов'язано з надією обмежити вплив олігархів на державу і підвищити відповідальність керівників країни перед суспільством. ПВЗВТ створює ґрунт для нових економічних відносин з Євросоюзом – відкриває потенційний доступ до Європейського єдиного ринку за умови дотримання стандартів ЄС з безпеки харчових продуктів, держзакупівель, антимонопольної політики, захисту інтелектуальних і прав власності, а також широкого спектру інших питань.

До теперішнього часу недавно вжиті заходи автономної торгівлі мали лише незначний загальний ефект. В цілому, однак, ПВЗВТ допомогла збільшити експорт в ЄС до 35,4 відсотків від 4 всього експорту в 2017 році, тоді як загальний обсяг експорту в значній мірі повернувся до докризового рівня. Є сумніви щодо загальної здатності України вирішувати непрості завдання, пов'язані з ПВЗВТ. Згідно з недавнім звітом «Chatham House», чинна нормативно-правова база ЄС стимулює формування єдиного ринку розвинених ринкових економік і не підходить для країн, щосили намагаються модернізувати свою економіку і систему управління, як, наприклад, Україна [2].

Як вказується в звіті, інституційні проблеми, на вирішення яких і спрямовані реформи – обмежений адміністративний потенціал, слабка правова та економічна системи – і є чинниками, що перешкоджають реалізації положень СА і ПВЗВТ і уповільнюють зближення ЄС і України. Ще одна причина для занепокоєння полягає в тому, що повна лібералізація торгівлі та нормативно-правова інтеграція з ЄС, як це передбачається УА, може привести до витрат з боку внутрішніх суб'єктів, які не компенсуються відповідної допомогою ЄС, як це сталося в країнах Центральної Європи. Деякі з витрат можуть мати політичний характер. Так, наприклад, територіально вплив ПВЗВТ, ймовірно, буде нерівномірним.

Реалізація ПВЗВТ передбачає значні структурні зміни в національній економіці і тягне втрати, які непропорційним чином вплинуть на південно-східну Україну, де розташована переважна більшість підприємств важкої промисловості. Прогнозовані вигоди від зростання в сферах сільського господарства та інформаційних технологій навряд чи компенсують втрати в результаті скорочення неефективних галузей важкої промисловості. Це може привести до більш активної протидії економічним реформам і відновити давні регіональні розбіжності [5, с.239].

Ініціативи щодо реструктуризації української економіки до цих пір не супроводжувалися допомогою місцевим промисловим підприємствам, що є загальноприйнятою практикою для держав-кандидатів на членство в ЄС. На тлі критики інвестиційних проектів українського уряду в зв'язку з заходами жорсткої економії і корупцією, ЄС не поспішає забезпечувати Україні відповідний рівень підтримки. Реакція ЄС на кризу в Україні створила унікальну інституційну структуру. За 3 роки своєї роботи Група підтримки України, що володіє в Брюсселі і працює в структурі Генерального директорату ЄК з питань добросусідства і переговорів по розширенню, стала ключовою організацією у взаємодії з Києвом.

У Групі працюють близько 40 штатних профільних експертів, які аналізують різні аспекти українських реформ і, таким чином, ЄК має всі необхідні профільними знаннями по країні, має прямий доступ до українського уряду і ефективно інтегрує плановану допомогу з боку ЄС в поточні процеси реформування. З моменту появи Групи підтримки України (SGUA) роль відділу Східного партнерства Європейської служби зовнішніх зв'язків (EEAS) змістилася в бік стратегічного планування, а також моніторингу та підготовки звітів про виконання умов Угоди про асоціацію за допомогою делегації ЄС. У липні 2014-го Європейським союзом була сформована Консультативна місія Європейського союзу (EUAM) – комплексний проект по супроводу реформи систем цивільної безпеки в Україні.

Мета Місії полягала в наданні допомоги правоохоронним органам і сприяння загальній правовій реформі в період часу, коли військова допомога мала життєво важливе значення. EUAM не брала участі в створенні Національної патрульної поліції і піддавалася критиці за обмежені результати своєї роботи не дивлячись на те, що була найдорожчим проектом ЄС в Україні.

Консультативній місії вдалося активізувати свою роботу і надати на ситуацію більше впливу за допомогою розширення свого мандата і включення в нього прикладних проектів, наприклад, щодо підтримки систем кримінального слідства і дільничної охорони громадського порядку. Будучи відображенням, серед іншого, складних внутрішньополітичних реалій і обмеженою сприйнятливості до реформ, парламент України – Верховна Рада – постійно перешкоджає проведенню реформ. Для того, щоб допомогти парламенту України впоратися з колосальним об'ємом законодавчої роботи Європарламентом була запущена Парламентська програма з підтримки і розширення потенціалу [5, с.240].

Відповідна робота почалася з оціночного процесу під керівництвом Пета Кокса, колишнього президента Європарламенту (2016 р.). В рамках Програми почався розширений процес побудови консенсусу, відомий як «Діалоги Жана Монне», але до цього часу він майже не дав ніяких результатів. Так, наприклад, жодна з рекомендацій звіту Кокса все ще не впроваджена, незважаючи на проведення неформальних консультацій між парламентськими фракціями. І, нарешті, не менш важливу роль відіграють 250 проектів технічної допомоги на рівні ЄС і ще більше на рівні держав – членів.

Сотні радників (міжнародних і національних) працюють в даний час в Україні безпосередньо в держустановах і в рамках Команд по підтримці реформ, Стратегічної консультативної групи з реформ (SAGSUR) і регіональних управлінь по реформам зі сприяння децентралізації. І хоча така ситуація робить цільові ініціативи розрізненими, а їх координацію складною,

це дає ЄС безпрецедентний рівень розуміння ситуації і різноманітність інструментів впливу. Той факт, що в Україні працює цілий спектр суб'єктів, що представляють ЄС, не спрощує ситуацію.

Перефразовуючи Генрі Кіссінджера, в Європі немає єдиного телефонного номера з питань України. Відсутність єдиного особи, відповідальної за координацію спільної політики щодо України – призначення якого, ймовірно, входить до повноважень Верховного представника Європейського Союзу із закордонних справ і політики безпеки – послаблює ефект і резонанс від ініціатив ЄС, а також дає Києву можливість «торгуватися» в рамках переговорів з різними європейськими акторами і державами-членами ЄС та «ухилитися» від критики [8].

Призначенням спеціального представника на переговорах по Україні США продемонстрували додаткові вигоди від інформаційно-роз'яснювальної роботи, незважаючи на те, що «Велика сімка» все ще залишається найвпливовішим «гравцем» в Україні. ЄС намагається вирішити дану проблему за допомогою розширення штату і підвищення статусу своєї делегації в Києві, а також через публічні повідомлення високого рівня. В кінці 2017 року Брюссель виступив з різкою критикою Саботажу національної антикорупційного порядку, що змусило український уряд відмовитися від ряду кроків, які ослаблюють нові антикорупційні організації.

Траєкторія відносин ЄС і України в найближчому майбутньому легко передбачувана. Київ вимагатиме від Європи ще більш активної політичної і фінансової підтримки, а Брюссель, в свою чергу, буде наполягати на більшій прихильності реформам, особливо, що стосується боротьби з корупцією. Потенціал змін був скутий президентськими і парламентськими виборами 2019 року. У цьому контексті процес реалізації Угоди про асоціацію та загальні темпи реформ залишилися повільними. За замовчуванням Росія продовжить грати важливу роль в скріпленні європейсько-українських відносин [8].

Вибори 2019 року стали відображенням парадоксальної фази політичного розвитку України. З одного боку, це буде перевірка повноважень офіційного Києва, по проведенню реформ. З іншого ж боку, в даний час реальні альтернативи кандидатам і сторонам, що домінував на українській політичній арені ще до Євромайдан, відсутні. Незважаючи на низькі рейтинги, які не перевищують мінімальні двозначні показники, Порошенко і колишня прем'єр-міністр Юлія Тимошенко і їх відповідні блоки / партії залишалися ключовими суперниками на парламентських виборах.

Досвід вступу в ЄС центрально- і східноєвропейських країн також вказує на те, що євроінтеграція сама по собі не може вирішити фундаментальних проблем ролі держави та інституційної ефективності – ці питання зберігаються в вираженій формі навіть після приєднання до ЄС. Уроки минулого також вказують на те, що ЄС в рамках своєї українського порядку слід зосередитися на заходах, мають безпосереднє відношення до перебудови держустанов, але з урахуванням реальних поточних можливостей.

ЄС вже почав процес регулювання реформ, в основному завдяки роботі Групи підтримки України. Відповідні перетворення часто суперечать корисливим інтересам правлячих еліт, а також гальмуються через низьку компетентність чиновників і неефективності управління, і, в основному, тривають завдяки прямій фінансовій підтримці і прямого тиску Заходу.

Незважаючи на загальновизнану технократичність своїх методів, ЄС в Україні все ще сприймається як важливого політичного суб'єкта, з чого випливає логічна потреба в розгляді витрат і вигод від реформ в цілому для населення. У цьому сенсі ЄС слід виділяти більше фінансування для південно-східних регіонів країни, де соціально-економічні умови гірші, а також приділяти більше уваги все більш і більш розчаровує молоді [21].

Охорона здоров'я, освіта, соціальне забезпечення і інфраструктура мають ключове значення для української громадськості і, отже, Саме цим секторам ЄС повинен приділяти більше уваги і коштів, якщо він хоче

зберегти поточний високий рівень підтримки проєвропейського вектора розвитку країни. Процес довгострокових і глибоких реформ під егідою ЄС неминуче призведе до протидії з боку деяких верств суспільства і зацікавлених осіб, що сприймають перетворення як загрозу своїм позиціям.

3.2. Перспективи подальшого розвитку взаємовідносин між Україною та ЄС

Україна, Молдова та Грузія можуть стати московською зоною нестабільності, з якої Кремль може здійснювати підпільну диверсію та звичайні військові операції без жодної територіальної ізоляції. Це є потужною загрозою для східних держав-членів ЄС. Такі моменти спростовують аргументи на користь «авторитарної стабільності», адже навіть у суміжних регіонах, які підконтрольні російським спецслужбам, місцева влада часто зазнає викликів і іноді витісняється публічними заколотами.

При розгляді можливих перспектив вступу України до ЄС не варто відкидати роль Росії та її можливість контролю цієї ситуації. Так, у Південній Осетії протести проти спірних виборів у 2012 році закінчилися смертю кандидата від опозиції (який, можливо, переміг би у цьому голосуванні). В Абхазії номінальний «президент» двічі відхилявся від влади – у 2014 та 2020 роках народними повстаннями, які нібито викликані фальсифікованими виборами [51, с.47].

Навіть якби ЄС припинив свою підтримку політичних і економічних трансформацій у східному сусідстві, популярне бажання Росії щодо впливу на українську євроінтеграцію не зникне, як і нестабільність, створена невдалим політичними процесами.

Головною метою ЄС у східному партнерстві відносно України є формування спільного простору демократії, процвітання та стабільності. Для деяких європейських лідерів політична трансформація все ще є необхідною умовою зусилля для досягнення інших цілей. Зусилля по боротьбі з

корупцією, організованою злочинністю та відмиванню грошей як в ЄС, так і в східному сусідстві привернули певну увагу ЗМІ внаслідок доповіді Мюллера та скандального рішення президента Дональда Трампа у 2019 році звільнити Посла США в Україні. Зрештою, доброчесність та професіоналізм місцевих слідчих та судових органів дає можливість досягти своїх цілей вступу України до ЄС.

Спільні декларації ЄС та східного партнерства охоплюють такі питання, як:

- мобільність робочої сили та міграція;
- інфраструктура;
- молодь;
- освіта;
- групи етнічних меншин;
- оцифрування;
- кроки в напрямку економічного вирівнювання;
- Європейський зелений курс;
- охорона здоров'я, особливо стосовно Covid-19;
- гендерна рівність.

Варто констатувати, що Україна в цих напрямках робить суттєві кроки.

Однак це досить аполітичні бюрократичні портфелі, які мало говорять про здатність Європи реалізовувати свою зовнішню політику. Частково це пов'язано з тим, що Білорусь, Росія, Азербайджан, як правило, не дотримуються політичних норм ЄС, але формально є частиною його східних меж. Отже, в ЄС здійснюється певний дипломатичний тиск на взаємодію та обговорення практичних питань, які виникають як загальні проблеми в рамках східного партнерства.

Підтримка ЄС політичних та економічних перетворень в рамках східного партнерства ніколи не була безперечною. Росія розглядає нестабільність, вразливість, слабкість та залежність країн ЄС як ключовий

механізм, за допомогою якого може здійснювати вплив у безпосередній близькості. Росія може використовувати економічні залежності, зокрема, залежність від нафти та природного газу – для отримання важелів впливу на Грузію, Україну та Білорусь.

Москва також використовує цільову корупцію, інформаційну війну, фальсифікації виборів та розвідувальні операції з метою дискредитації, вимагання або залякування політичних суб'єктів. Україна наводить багато прикладів того, як Росія застосовує цю тактику. Події за часів президента В. Януковича показали, що Кремль має широкі можливості скористатися місцевими правоохоронцями, олігархами та громадськими діячами, готовими допомогти їй досягти поставлених цілей [38, с.182].

Поки є розмита межа між внутрішньою слабкістю та вразливістю, України в межах країни. На практиці ця межа не має значення для вироблення політики ЄС. Україну підтримують різноманітні місцеві неурядові організації кількох держав-членів ЄС, що мають значний досвід у виявленні та відстеженні російської та місцевої дезінформації. Однак ЄС бракує структур для поглинання інформації, яку генерують місцеві партнери, і, що ще більш важливо, допомогти місцевим акторам вдосконалити свою стратегію комунікації для захисту політичного процесу від втручання.

Хоча в Україні є відповідні органи, з якими ЄС може працювати з питань інформаційної безпеки, таких суб'єктів в рамках східного сусідства мало. ЄС повинен розпочати програми нарощування потенціалу в цьому секторі. Паралельно з цим кібероперації є важливою частиною прихованої війни у XXI столітті. Поліпшення кібербезпеки та кіберстійкості в ЄС та його східному сусідстві необхідні для протидії підливним діям.

В даний період ми можемо спостерігати підтримку ЄС в багатьох питаннях України. Серед основного є віднайдення мирного та сталого розв'язання конфлікту на сході України. Від самого початку ЄС підтримував територіальну цілісність України, засуджуючи очевидне порушення суверенітету та територіальної цілісності країни через акти агресії російських

збройних сил. Він повністю підтримував усі ініціативи, метою яких було віднайдення стійкого політичного рішення конфлікту у східній Україні, вдаючись до усіх наявних засобів.

Підхід ЄС – поєднати тиск через обмежувальні заходи з дипломатичними зусиллями та продовженням діалогу. Водночас ЄС брав пряму участь у перемовинах щодо Женевської спільної заяви від 17 квітня 2014 року. Він вітав подальші угоди щодо припинення вогню та подальші кроки зі стабілізації ситуації та пошуку політичного рішення, досягнуті у Мінську у вересні 2014 року та лютому 2015 року.

Тривалість економічних санкцій проти Російської Федерації чітко прив'язана до повного виконання Мінських угод. Як частина власних зусиль з пошуку політичного рішення, Євросоюз збільшив свою допомогу для Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), провів тристоронні перемовини щодо енергетичних та торговельних питань з Росією та підтримав свою політичну залученість, зокрема за допомогою дискусій у Нормандському форматі (Франція, Німеччина, Україна, Росія) та Тристоронній контактній групі (ОБСЄ, Україна, Росія) [38, с.184].

Крім того, варто згадати і про ряд обмежувальних санкцій, які ЄС накладає на Росію. Найболючішими серед цих санкцій для Росії є економічні санкції, заборона участі в міжнародних змаганнях з прапором Російської Федерації, тощо.

Таким чином, можемо зробити висновок, що ЄС зацікавлений не лише у співпраці з Україною, а і вступу України до його лав. ЄС постійно сприяє наданню України як фінансової допомоги, так і консультаційної підтримки, надає гуманітарну допомогу та використовує можливі механізми впливу на зменшенні напруги по ситуації на Сході України.

ВИСНОВКИ

Проблеми європейської політики є найважливішим зовнішнім фактором формування взаємовідносин між Росією і Україною. Європейська політика все більшою мірою позначає не тільки перелік проблем, обговорюваних в рамках двосторонніх відносин, але також і концептуальні межі дискурсу. Процеси плюралізацію політичного поля Європи надають зростаючий вплив на реалії вибудовування відносин між ЄС і Україною. Відбувається посилення впливу на них зовнішніх факторів, серед яких активність європейських гравців займає перше місце. Проекція ЄС і НАТО власного правового поля, просування союзницьких гарантії і військової інфраструктури на Схід Європи змінює параметри забезпечення національної безпеки України.

В силу поступової лібералізації руху людей між Україною і ЄС, зокрема, зростання доступності туризму та інтенсифікації трудової міграції, громадяни України мають можливість наочно порівняти функціонування і оцінити ефективність економічних і соціальних моделей власних країн і країн ЄС.

Таким чином, саме існування ЄС, НАТО і сусідство з їхніми країнами-членами впливає на зміст внутрішньополітичного процесу на Україні і є фактором вибудовування її відносин з ЄС. Активна дія європейської політики на відносини Росії і України є сукупністю цілеспрямованих дій ЄС, НАТО і їх окремих країн-членів з метою формування вигідного для себе стану і характеру двосторонніх відносин з пострадянськими державами. Такий вплив набуває форми програм, ініціатив, умов і пропозицій, висунутих державам-партнерам в процесі вироблення формули і рамок співпраці.

З точки зору ЄС, поширення власної економічної моделі і політичних стандартів є елементом раціоналізації системи міжнародних відносин, розширенням простору миру, стабільності і благополуччя. У даній ситуації Україна знаходиться всередині як європейського, так і російського

політичного поля в якості об'єкта інтеграційних прагнень. Стратегічна орієнтація України формується в основному як реакція на сукупну дію з одного боку – європейської політики, а з іншого – політики Росії.

На рівні концептуальних документів та висловлювань офіційних представників держави, Україна декларує курс на інтеграцію з ЄС як стратегічний пріоритет державної політики. Однак, оцінка прогресу реформування політичної системи, економічного ладу і соціального середовища демонструє дисонанс між декларативною готовністю проведення необхідних для інтеграції реформ і реальним станом справ на Україні. У сукупності зі складнощами всередині ЄС, пасивність України в процесі досягнення закладених для кандидатів на членство стандартів робить мета вступу України в ЄС нереалістичною.

Досягнутий Україною та ЄС рівень співпраці зафіксовано в парафованому Договорі про асоційоване членство і входить в нього Угоді про зону вільної торгівлі і є межею можливостей інтеграції країни з ЄС. Даний рівень зближення України з ЄС слід розглядати як довгострокову основу взаємовідносин. Однак, відсутність інституційної основи подальшого формального просування в бік ЄС України як держави не виключає вибіркового відкриття ЄС (ринок праці, загальні правила пересування товарів і людей, імпорتنі загострення, лібералізація візового режиму) для українського населення в міру економічної необхідності. Межу ідеологічно вмотивованого розширення ЄС досягнуто і подальша політика ЄС щодо України буде носити інструментальний характер, заснований на власну вигоду. Україна бачиться як елемент зовнішньої периферії ЄС, пов'язаний з нею структурно, але не політично.

Прогрес процесу інтеграції між Росією і Україною навряд чи можливий, оскільки країни все ще перебувають в процесі активної дезінтеграції раніше існували об'єднавчих структур. Через об'єктивні причини Україна не готова делегувати суверенітет наднаціональним

структурам поки не завершений процес будівництва класичної національної держави.

Політика України в галузі європейської безпеки носить нестійкий характер і змінюється при зміні урядів в Києві. Слід зазначити відсутність внутрішньополітичного консенсусу в цій сфері і прямо протилежні позиції коаліційних і опозиційних політичних партій і конкуруючих інтелектуальних течій українського суспільства. Підпорядкування стратегічного планування поточної політичної кон'юнктури і його залежність від виборчого циклу виключає можливість вироблення ефективної і перспективної державної політики безпеки на Україні.

Стратегічна невизначеність України має не кон'юнктурні, а структурні причини і є довгостроковою. В силу крайньої поляризації українського суспільства існує пряме протиріччя між дотриманням принципу демократичного вибору і ясного визначення стратегічного курсу країни. Зростаюча залежність України від європейського ринку змушує все в більшій мірі враховувати необхідність включення їх взаємовідносин в правове поле ЄС, що по суті означає інтернаціоналізацію торгівлі енергоресурсами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітична Доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про Внутрішнє та Зовнішнє становище України в 2015 році», Київ, НІСД, 2015.
2. Беззуб І. Сучасний стан і перспективи української євроінтеграції // URL: <http://goo.gl/Xf7oab>.
3. Бураковський І. Членство України в СОТ: огляд зобов'язань та коментарі до них. Ужгород: Закарпаття, 2008. 43 с.
4. Відносини Україна — ЄС. URL: <https://adm.dp.gov.ua/gromadyanam/pamyatki-ta-poradi/ukrayina-yes/vidnosini-ukrayina-yes>.
5. Гай-Нижник П. П., Краснодемська І. Й., Фігурний Ю. С., Чирков О. А., Чупрій Л. В. Російська агресія проти України: правда і вигадки, причини і наслідки. Київ: «МП Леся», 2018. 435 с.
6. Гришова І. Ю. Економіко-політичні конфлікти на сучасному етапі // Український журнал прикладної економіки. 2016. Том 1. № 2. С. 36–49.
7. Дацко О. І. Вплив міжнародної міграції на посилення загроз економічній безпеці держави. // Проблеми зовнішньої міграції України та інших пострадянських держав: матеріали засідання круглого столу / Члени редколегії: М. І. Флейчук, У. В. Щурко, Н. І. Черкас, О. Б. Василиця. Львів: Сполом, 2014. С. 25-29 с.
8. Дмитро Кулеба: Завдяки Стратегії зовнішньої політики Україна зможе ефективніше досягати своїх цілей. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/dmitro-kuleba-zavdyaki-strategiyi-zovnishnoyi-politiki-ukrayina-zmozhe-efektivnishe-dosyagati-svoyih-cilej>.
9. До 5-річчя від початку збройної агресії Російської Федерації проти України. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/viyskovym/do-5-richchya-vid-pochatku-zbroynoyi-agresiyi-rosiyskoyi-federaciyi-proty-ukrayiny>

10. Договірно-правова співробітництва Україна-ЄС / Представництво України при Європейському Союзі, ВР України, Комітет з питань європейської інтеграції, 27.02.2013. URL: http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/control/uk/publish/article;jsessionid=653A3AA11F0E0A3ED760591CBC45D1A8?art_id=55176&cat_id=47123.
11. Європейський проект та Україна: монографія / А. В. Єрмолаєв, Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова та ін. Київ: НІСД, 2012. с. 111-117.
12. Історія становлення відносин Україна – ЄС / Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/m/istoriya-stanovlennya-vidnosin-ukraina-es>.
13. Капіца Ю. Наближення законодавства України до законодавства ЄС відповідно до Угоди про партнерство та співробітництво між Європейським Союзом та Україною // Український правовий часопис. Київ, 1999. Вип. 5. С. 18–25.
14. Карлін М.І. Фінанси країн Європейського Союзу. Київ: Знання, 2011. 639 с.
15. Клименко І. В., Ус І. В. Ризики європейського інтеграційного проекту: виклики та можливості для України. Київ: НІСД, 2012. 88 с.
16. Копійка В.В.Євроінтеграція як стратегія розвитку України // Незалежність України в глобалізованому світі: вектори ХХІ століття, міжнар. наук. конф. до 20-річчя незалежності України. Збірник матеріалів, 22 серпня 2011 р.; упоряд.: Я. А. Жаліло, С. О. Янішевський. Київ: Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2011. С. 166.
17. Мартинов А. Зовнішньополітичний менталітет незалежної України: особливості й протиріччя (1990 – поч. ХХІ ст.) // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Київ, 2011. Вип. 20. С. 46.
18. Матюшенко І. Ю. М Євроінтеграція України в системі міжнародної економічної інтеграції: навчальний посібник. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 504 с.

19. Мельникова І.М. Біля джерел формування зовнішньої політики суверенної Української держави // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Київ, 1995. Вип. 5. С. 11–12.
20. Міжнародні аспекти українсько-російського конфлікту, Національна безпека і оборона, 2014 року, № 5-6 (148-149).
21. Муравйов В. Юридична природа порядку денного асоціації між Україною та Європейським Союзом // Віче. 2012. № 8. С. 16–21.
22. Перепелиця Г. Перспективи підписання нового Договору про безпеку в Європі і створення на його основі нової системи європейської безпеки / Відносини Україна – ЄС у багатопольному світі: стан і перспективи на майбутнє: Матеріали міжнародної конференції (Київ, 23 листопада 2009 р.). Київ: ВД «Стилос», 2010. С.55.
23. Петров Р. Транспозиція асquis Європейського Союзу у правові системи третіх країн: Монографія. Київ: Істина, 2012. 364 с.
24. Пирожков С., Хамітов Н. Цивілізаційний вибір України в глобалізованому світі // Дзеркало тижня. 2016. № 28. 13–19 серпня.
25. Поливана Т. Приєднання до Енергетичного співтовариства: чи стануть поставки газу в Україну надійнішими?/ Міжнар. центр перспектив. дослідж. Київ, 2009. 6 с.
26. Початок Виконання угод про асоціацію: здобутки та проблеми, Зовнішньополітичні акценти, Київ, МЦПД, 12 грудня 2014 року, Вип.14.
27. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. Київ: НІСД, 2013. С. 39, 56.
28. Пунда Ю. В., Козинець І. П., Клименко В. С. Міжнародні відносини та зовнішня політика України: підручник. Київ: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. 328 с.
29. Розвиток зовнішньої політики та міжнародного співробітництва. URL: <https://vbeloz.gov.ua/rozvitok-zovnishnoi-politiki-ta-mizhnarodnogo-spivrobitnictva-15-26-05-05-10-2017/>

30. Савін С. Співпраця між Україною та ЄС в енергетичній сфері: здобутки та перспективи. НІСД, 2008. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/april08/7.htm>.
31. Саріуш-Вольський Я. Коли зважати на розколи всередині ЄС, то добре, що нині запроваджено санкції // Український тиждень. 2015. №4(376). С. 26-27.
32. Семінар із зовнішньої торгівлі ЄС та України (26-27 листопада 2007 р., Європейська Комісія, Брюссель). Брюссель, 2007. 23 с.
33. Сидоренко С. Є асоціація, немає інтеграції: Єврокомісія оцінила прогрес України у виконанні угоди з ЄС // URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles /2018/ 11/12/7089263>.
34. Скуратівський В. Україна — via Європа // Сучасність: Література, наука, мистецтво, політологія, суспільне життя. 1992. № 6 (червень). С. 144.
35. Стрельцова О. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом: передумови, проблеми і перспективи // Право України. 2012. № 3-4. С. 92.
36. Сушко О., Зелінська О., Хорольський О. Угода про асоціацію Україна – ЄС: дороговказ реформ. Київ, 2012. С. 38–41.
37. Східне партнерство ЄС: додаткові можливості для євроінтеграції України / І.Ф. Газізуллін, М. М. Гончар, О. В. Коломієць та ін.; за ред. В. Мартинюка ; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. Київ: Агентство «Україна», 2009. 84 с.
38. Тарнавська І.О. Інформаційно-аналітичне забезпечення євроінтеграційних процесів в Україні. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.01 «Теорія та історія соціальних комунікацій». Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, 2019. 215 с.
39. Толочко П.П. Украина в огне евроинтеграции. Санкт-Петербург: Алетейя, 2015. С. 171.

40. У Брюсселі підписано політичну частину угоди про асоціацію між Україною та ЄС. URL: <http://mfa.gov.ua/ua/news-feeds/foreignoffices-news/20303-u-bryusseli-pidpisano-politichnu-chastinu-ugodi-pro-asociacijumizh-ukrajinoju-ta-jes>.

41. Українська призма: Зовнішня політика 2016. Аналітичне дослідження // ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. Київ, 2017. 204 с.

42. Усенко О.О. Стратегія регіональної торговельно-економічної інтеграції України та ЄС: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та екон. наук : 08.00.02; Київ. нац. екон. ун-т. Київ, 2010. 20 с.

43. Шаповалова Н., Озимок І., Селянко Ю., Татаревський О. Участь України в агенціях і програмах Європейського Союзу: перспективи та можливості; під. ред. О. Шумило. Київ: Міжнар. центр перспектив. дослідж., 2008. 335 с.

44. Шаповалова О., Ціна втраченого часу: Післямова Вільнюського саміту, Зовнішні справи, № 12, 2013.

45. Шевчук Ю. Позаблоковий статус і членство в Європейському Союзі // Голос України. 2010. 4 червня. С. 1–2.

46. Шептицкий А. Углубленная зона свободной торговли с ЕС – шансы и вызовы для Украины // Европа (журнал Польского института международных дел). 2008. № 3 (28). С. 139- 140.

47. Шергін С. Геополітична ідентичність України: ретроспектива і реальність // Зовнішні справи. 2016. № 4. С. 12.

48. Шнирков О.І. Торговельна політика Європейського Союзу: монографія. Київ: Київ. ун-т, 2005. 152 с.

49. Шпек У. Позиція меншості в питанні російської агресії стала позицією більшості // Український тиждень. 2015. №4(376). С.28-29.

50. Юрьева Т. Внешнеполитическое измерение ЕС: парадоксы и дилеммы // Космополис. 2004/2005. № 4. С. 62.

51. Яневський Д. Зовнішня політика України: цивілізаційний вимір // Зовнішні справи. 2016. № 1. С. 46–47.

